



KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	114-130
Gönderi Tarihi	01.09.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1169614
Kabul Tarihi	22.11.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15.yüzyıla ait Mushaf-I Şerif'in tezyinatı*^Δ

The illumination of the 15th century Mushaf-I Sharif found in the New York Metropolitan Museum

Pınar TOKTAŞ¹
 Burcu ER²

Öz

Geleneksel Türk Sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan Türk tezhip sanatı, Anadolu topraklarına Selçuklular yoluyla gelmiş ve Osmanlı'da zirve dönemini yaşamıştır. Selçuklu Dönemi ve Osmanlı Dönemine bir alt yapı oluşturmuş, o döneme has üslup sürekli geliştirilerek devam etmiştir. Altın ve dönemlere göre muhtelif renklerin uygulandığı tezhip sanatının gelişimi; Türk İslam medeniyetinde Mushaf-ı Şerif'e verilen değer ve saygı neticesinde onu en güzel bezeme isteği doğrultusunda ilerleme göstermiştir. Mushaf'ların genellikle zahriye sayfaları, serlevhaları, sûrebaşları, hatime sayfaları, durak ve gülleri dönemin zevk ve beğenisi doğrultusunda en güzel örnekleriyle tezhiplenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan birçok nadide eser günümüze ulaşmıştır. Bu araştırma, tarama modelinde bir betimleme çalışmasıdır. Araştırmada, New York Metropolitan Müzesi 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan 15. Yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in tezhip özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Müzeyyen tezhipli sayfaların renk, motif ve kompozisyon özellikleri incelenerek açıklanmış, bugünkü durumu belirlenmiştir. İncelenen Mushaf'ta uygulanan tezyinat, dönem özellikleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda incelenen Mushaf'ın Beylikler Dönemine ait bazı yazma eserlerdeki bezemelerle ve Fatih Dönemi "Baba Nakkaş üslubu" olarak bilinen üslupla benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beylikler Dönemi, Mushaf Tezyinatı, Baba Nakkaş, Tezhip

Abstract

Turkish illumination art, that has a significant place in Traditional Turkish Arts, came to Anatolian lands through the Seljuks and experienced its peak period in the Ottoman Empire. The Seljuk Period formed an infrastructure for the Ottoman Period, and the style unique to that period continued as being constantly developed. The development of the art of illumination in which gold and various colors are applied according to the periods; has improved in line with the desire to decorate it in the most beautiful way as a result of the value and respect given to Mushaf-ı Şerif in Turkish-Islamic civilization. Generally, zahriye pages (bookback page), serlevhas (front page), surah titles, hatime pages (last page), ceasura (period between verses), and roses of the Mushafs were illuminated with the most beautiful examples in line with the taste of the period. Many rare work of art created

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Bu çalışma Art&Design II. International Congress on Art and Design Research 2022'de bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, pinar.toktas@hbv.edu.tr

² Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, burcu.er@hbv.edu.tr

within this framework have survived to the present day. This research is a descriptive study with a scanning model. In the current research, it is aimed to examine the 15th century Mushaf-ı Şerif, which is in an open access with the New York Metropolitan Museum access number 68.179, in terms of its illumination features. Their current status was determined by examining the color, motif and composition features of the Müzeleyen illuminated pages. The ornaments applied in the examined mushaf were evaluated comparatively in line with the characteristics of the period. As a result of the research, it was determined that the examined Mushaf, showed similarities with the decorations in some manuscripts belonging to the Beyliks Period and the style known as the "Baba Nakkaş" style of the Fatih Period.

Keywords: Beyliks Period, Mushaf Illumination, Baba Nakkaş, Illumination

1. Giriş

Türk kitap sanatlarının önemli bir dalı olan tezhip sanatı, uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bütün Türk sanatlarında olduğu gibi tezhip sanatının da kaynağı ve beşiği Orta Asya'dır (Arseven, 1984, s. 6). Türkler asırlar boyu çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması sebebiyle farklı medeniyet ve toplumlardan etkilenmiş ve bu etkilenmeyi mevcut sanat anlayışlarına da katarak kendilerine has bir üslup geliştirmişlerdir. Bu etkileşimlerin süzgecinden geçen Türk tezhip sanatı, Anadolu'ya Selçuklular yoluyla gelmiştir (Duran, 2014, s. 133). Selçuklu Dönemi, Osmanlı tezhip sanatına bir alt yapı oluşturmuştur. Döneme has üslup sürekli değişme ve gelişme göstererek devam etmiş, 16. yüzyılda Osmanlıda zirve dönemini yaşamıştır. Selçuklu bezemelerinde geometrik ve rumi üslup hâkimken; Beylikler dönemiyle birlikte uygulamalarda hatayı üslubunun da geniş alanlarda yer aldığı görülmektedir.

Tezhip sanatı, kendisi gibi kitap sanatlarından olan hüsn-i hat ve cilt sanatlarını tamamlayan bir güzel sanat koludur (Binark, 1969, s. 221). Tezhip başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere el yazması kitaplarda, murakka adı verilen yazı albümlerinde, ferman ve hüsn-i hat levhalarında uygulama alanı bulmuştur. Bezemelerin en nadide örneklerinin görüldüğü Mushaf'ların genellikle zahriye sayfaları, serlevhaları, sûrebaşları, hatime sayfaları, durak ve gülleri dönemin zevk ve beğenisi doğrultusunda en güzel örnekleriyle tezhiplenmiştir. Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in en güzel biçimde bezenmesi düşüncesi tezhip sanatının gelişmesinde etkili olmuştur.

Fatih dönemi, sanat hamisi bir padişah olarak anılan "Fatih Sultan Mehmet'in kitap sevgisi, sanata verdiği önem, sanatçıları teşvik ve himayesi sebebiyle, kitap sanatları açısından çok büyük gelişmelerin izlendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır" (Detseli & Baysal, 2019, s. 438). Fatih Sultan Mehmed'in yeni sarayında kurduğu nakkaşhanede özel kütüphanesi için yapılan nadide örneklerden biri olan Mecmaül Acaib, Fatih devri saray nakkaşhanesinin en tipik örneğini teşkil eden bir albümdür (Mesara, 1987, s. 16). Albüm günümüze kadar gelmiş olup Fatih döneminde saray nakkaşhanesinin sernakkaşı olarak tahmin edilen (Aşıcı, 2015, s. 308) Baba Nakkaş'a Süheyl Ünver tarafından ithaf edilmiş ve Baba Nakkaş üslubu olarak bilinen üslubun en çok ve çeşitli örneklerini içermektedir (Özçelik, 2020, s. 47). Baba Nakkaş üslubu, özellikle çivit mavisi, beyaz renkte ayırma rumiler ve kendi üstüne dönüş yaparak üç boyut etkisi veren bitkisel motifleriyle tipik olan (Aşıcı, 2015, s. 311) ve Fatih Dönemi'nde hemen hemen bütün sanatlara yansımış bir bezeme tarzıdır. Bu dönem araştırmamıza konu olan New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in de yapıldığı dönem olması bakımından önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı New York Metropolitan Müzesi'nde 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in bezemelerinin renk, motif ve kompozisyon özelliklerinin incelenerek literatüre kazandırılmasıdır.

2. Yöntem

Araştırma tarama modelinde bir betimleme çalışmasıdır. Çalışmanın evreni, New York Metropolitan Müzesi 68.179 erişim numarasıyla açık erişiminde yer alan Mushaf-ı Şeriftir. Örnekleme ise adı geçen Mushaf'ın açık erişimde yer alan müzehhep sayfalarından cild, serlevha, güller ve durakları

oluşturmaktadır. Benzer sayfalar elenmiştir. Eserin incelenen sayfalarındaki bezemelerinin; renk, motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirilmiştir. Beylikler Dönemi bazı yazma eserlerle ve Fatih Dönemi “Baba Nakkaş üslubu” olarak bilinen üslupla karşılaştırmalar yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

New York Metropolitan Müzesi 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan Mushaf-ı Şerif 41.9x 29,7 cm ölçülerinde olup 15. yüzyıla tarihlenmektedir. Mushaf'ta siyah, az miktarda siyah ile tahrirli altın ve beyaz mürekkeple küfi, muhakkak ve reyhani yazı çeşitleri kullanılmıştır. Ketebesinde Selçuk Hatun binti Ağa Laçın kaydı yer almaktadır. Esere ilişkin bilgilerde ketebesinde yazılan ismin Sultan I. Mehmet'in (Çelebi Mehmet) kızı yahut Sultan II. Bayezid'in eşlerinden biri olabileceği belirtilmiştir.

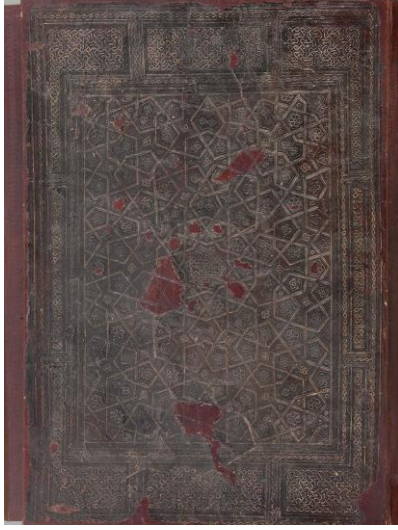
Mushaf'ın kızıl kahverengi deri cildi yıpranmış durumdadır cildin ön ve arka kapağında yer alan bezemeler altın ile uygulanmıştır. Cildin ön kapak bezemesi ¼ simetrik olup; merkezde on kollu yıldız yer almaktadır. Yıldızın içerisi zencerek geçmeyle tamamlanmıştır. Ortada yer alan on kollu yıldızla bağlı iç içe beşgen ve altıgen paftalardan oluşan geometrik form tamamen zemini kaplamaktadır (Şekil 1). Geçmeler altın cedvel ve ipliklerden oluşmaktadır. Geçmelerin içerisine yer yer küçük daire ve penç motifleri yerleştirilmiştir. Geometrik zeminin dört köşesinde ¼ planda penç motifleri yer almaktadır. Geometrik zemin altın cedvel, iplik, “s” formulu zencerek geçme, cedvel, kalın zencerek geçmelerle oluşturulmuş paftalar, cedvel, “s” formulu zencerek geçme ve cedvel ile nihayetlendirilmiştir. Cildin ön kapağının bazı yerlerinde yıpranmalar görülmektedir. Yıpranan yerlerin zemininde görülen bordo renkten eserin onarım görmüş olabileceği düşünülmektedir.

Cildin arka kapak bezemesinde merkezde daire formulu şemse yer almaktadır (Şekil 2). Daire formundaki şemsenin ortasında on kollu yıldız bulunmaktadır. Yıldızın ortasında yer alan penç motifi zikzak daire ile çevrilidir. On kollu yıldızla bağlı iç içe beşgen ve altıgen paftalardan oluşan geometrik form tamamen zemini kaplamış olup ön kapak bezemesiyle benzer şekilde tezyin edilmiştir. Geometrik alan cedvel, “s” formulu zencerek geçme, cedvel, dilimli dendanlar ve kuzu ile tamamlanmıştır. Dendanların içerisinde daire biçiminde küçük noktalar yer almaktadır. Şemse, dönem özelliklerini yansıtan küçük tığlar ile nihayetlendirilmiştir. Köşelerde ¼ planda penç motifi yer almaktadır. Pençlerin üzeri cedvel, kuzu ve merkezdeki şemsede uygulanan aynı sade tığlar ile tamamlanmıştır. Cildin arka kapak bordüründe görülen yıpranma ve altının dökülmesinden dolayı desen net biçimde seçilememektedir. Bordür altın cedvel, “s” formulu zencerek geçme, verev biçiminde çizgiler, cedvel, alt ve üst kısımda yer alan zencerek geçmelerle oluşturulmuş pafta, verev biçiminde çizgiler, zencerek geçme ve cedvel ile nihayetlendirilmiştir. Cildin arka kapağında yoğun biçimde yıpranma olduğu görülmektedir. Ön kapakta olduğu gibi arka kapakta da cildin yıpranan yerlerinde iki farklı deri renginin görülmesi sebebiyle onarım görmüş olduğu düşünülmektedir.

Şekil 1

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, cildin ön kapak

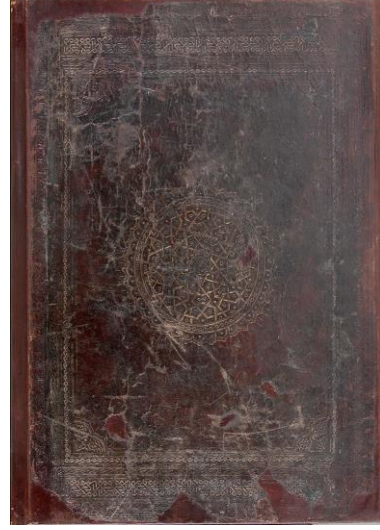


Kaynak: Metmuseum (2022). The collection/islamic art. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451992?ft=Islamic+Manuscripts&offset=120&pp=40&pos=160>

Şekil 2

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, cildin arka kapak



Kaynak: Metmuseum, 2022

Cildin miklep ve sırt kısmında herhangi bir bezeme bulunmamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin miklep ve sırt kısmı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Cildin sertap bezemesi, “s” formulu zencereğin aralardan dolaşmasıyla üç kapalı alana bölünerek pafta oluşturulmuştur (Şekil 4). Sağ ve solda yer alan paftaların içerisi benzer şekilde tezyin edilmiştir. Salbekli şemse formunun içerisi zencerek geçme ile bezenmiş olup şemse basit tığlar ile tamamlanmıştır. Ortada yer alan paftanın içerisine kitabe açılmış ve altınla yazı uygulanmıştır. Kitabenin zemini serbest rumi helezonlar ile müzeyyendir (Şekil 6). Paftanın içerisinde kullanılan altının yoğun biçimde dökülmesinden dolayı rumi desen net biçimde seçilememiştir.

Şekil 4

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin sertab'ı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 5

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin salbek ve şemse detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 6

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin sertab'ında bulunan kitabe detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Cildin iç kapak (Şekil 7) bezemesi, rumi ile ulama (katlanarak devam eden) kompozisyon kuralına göre çizilmiş olup tüm zemini kaplamaktadır. Deri üzerinde yer yer lekelenmeler mevcuttur.

Şekil 7

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin iç kapağı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Eserin serlevha bezemesi karşılıklı çift sayfa olarak benzer kompozisyonda düzenlenmiştir (Şekil 8). Beş satırlık reyhani ve muhakkak hatla oluşturulan yazı alanında satır araları pençhâne duraklıdır. Yazı alanını altın cedvel, hatayi grubu çiçeklerle oluşturulmuş bordür çevrelemektedir (Şekil

9). Bordürün zemini altın olup yeşil ile tek dal üzerine aynı rengin tonlarıyla gölgeli, siyah ile tahrirli, turuncu, mavi ve eflatun renkte hatayi grubu çiçeklerle tezyin edilmiştir.

Şekil 8

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b-2a serlevha sayfaları



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 9

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha bordür detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Yazı alanının alt ve üstünde benzer biçimde tezyin edilmiş dikdörtgen tezhip alanı bulunmaktadır. Dikdörtgen tezhip alanları $\frac{1}{4}$ planda düzenlenmiştir. Dikdörtgen tezhip alanını altın cedvel, kağıt zemini üzerine kurtçuk (Y bordür), altın cedvel, bordür, altın cedvel çevrelemiştir. Altın cedvelin üzerine siyah kalın iplik uygulanmıştır. Altın dendanlarla sınırlandırılmış yazı alanının ortasında beyaz/üstübeç ile yazılmış siyah ile tahrirli küfi hat yer almaktadır. Kufi hattın harf aralarının küçük bir kısmı ile hurde ruminin zemini siyah ile doldurulmuştur. Yazı zemini altın ile serbest rumi helezonlarla müzeyyendir. Zemin çivit mavi ile doldurulmuştur. Mavi rengin yer yer döküldüğü görülmüştür. Dikdörtgen tezhip alanının dört köşesinde siyah zemin üzerine altın ile tek dal hatayi grubu motifler uygulanmıştır. Motifler yer yer yeşil ile gölgelidir.

Şekil 10

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.1b serlevha kitabe detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

İklil biçimindeki serlevhanın üst kısmında yer alan yatay dikdörtgen alanda, çivit mavi zeminde beyaz ipliklerle dönem tezhiplerinde sıklıkla rastlanan pafta ayrımı yapılmıştır. Paftaların içerisinde altın ile ortabağ ve tepelik motifleri uygulanmıştır. Ortabağ ve iplikler arasındaki boşluğun bir kısmı yeşil ve siyah ile doldurulmuştur. Tepelik motifi kırmızı ile gölgelidir. Zeminde uygulanan çivit mavinin yer yer döküldüğü görülmüştür. Tezhip alanı çivit mavi kuzu ve sade tığlar ile tamamlanmıştır.

Şekil 11

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha sayfa başında bulunan yatay dikdörtgen form detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Bezemeli alanın uzun kenarında armudi formu aynı kompozisyona sahip iki gül (Şekil 12) ve ortasında cedvele dayalı taç formu yer almaktadır (Şekil 13). Taç formu iki ayrı altın iplikle araya yeşil zemin boyanarak oluşturulmuştur. Taç formunun iç bünyesi çivit mavi zeminli olup rumi helezonlarla ortada bir kapalı alan oluşturulmuş ve zemini yeşille, ortada yer alan ortabağın iç kısmı ise siyahla doldurulmuştur. Ayrıca kompozisyonun ortasında bulunan rumi desende uygulanan ortabağın iç bünyesi siyahtır. Taç formunun bezemesi $\frac{1}{2}$ simetrik olup sülyen ve altın renkli iki ayrı rumi helezon hatla müzeyyendir. Sayfada bulunan güller iç içe geçen iki daireden oluşmaktadır ancak en dışta mevcut olan dairenin bir tarafından dışarıya çıkılan form, güllerin armudi form olmasını sağlamıştır. Ortada bulunan dairenin iç bünyesi kahverengi olup üzerine altınla birbirini takip eden rumi helezonları yerleştirilmiştir. Ortadaki daireden altın iplikle ayrılan yeşil zeminli diğer dairenin bezemesi fotoğraf kalitesinden dolayı net biçimde seçilememektedir. Güllerin en dışına çivit mavi ile iki kuzu uygulanmış üzeri basit tığlar ile nihayetlendirilmiştir.

Şekil 12

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, v.2b. serlevha rozet detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 13

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, v.2b. serlevha taç formu detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Mushaf'ın serlevha sayfalarında dört farklı pençhane durak uygulanmıştır (Şekil 14). Duraklar altın zeminli olup siyahla tahrirlenmiş, yer yer kırmızı ve maviyle gölgelenmiştir.

Şekil 14

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b-2a serlevha sayfalarında bulunan durak çeşitleri



Kaynak: Metmuseum, 2022

Mushaf'ın 3a ve 51a sayfalarında yer alan güller benzer özelliktedir (Şekil 15). Genel olarak aynı tarzda olup bir kısmının etrafına tığlar yapılarak veya şemse formunda uzatılarak birbirinden farklılaştırılmıştır. Ancak daire içinde daire formunun kullanımı bütün güllerde görülmektedir. Hepsinin zeminleri kırmızı olup altınla rumi üslubunda bezenmiş ve siyahla tahrirlenmiştir.

Şekil 15

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, 3a-51a sayfalarında bulunan gül çeşitleri



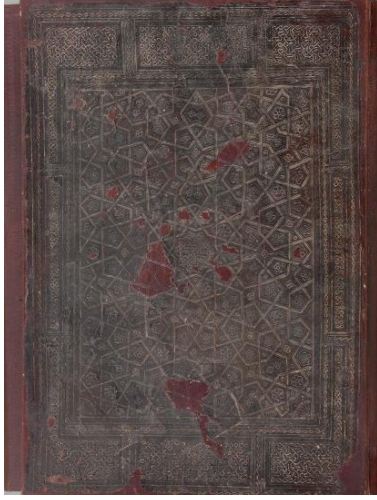
Kaynak: Metmuseum, 2022

4. Değerlendirme ve Sonuç

New York Metropolitan Müzesi'nde 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in bezemeleri renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda; Mushaf'ın cild ve tezhip bezemelerindeki özelliklerin 14. yüzyıla tarihlenen bazı yazma eserlerde ve 15. yüzyıla tarihlenen Fatih Albümü "S. Ünver'in Baba Nakkaş albümü (Fatih Albümü) adını verdiği ve albümdeki çizimleri sanatçıya atfettiği "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜNK)'nde bulunan FY nr 1423 envanter numaralı eserin" (Çağman, 1991, s. 369) bezemeleri ile benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Eserin ön ve arka kapak cild bezemesinde (Şekil 16) tamamen iç içe geçme geometrik desen hâkim iken, cildin iç kapak tasarımı bütünüyle rumi üslupta bezenmiştir. Benzer kompozisyon ve desen özellikleri 14. yüzyıl Beylikler Dönemine tarihlenen Konya Mevlâna Müzesi'nde 12 envanter numarasıyla bulunan Mesnevi Şerif'in 1. cildindeki cild kapağında (Şekil 17) ve Konya Mevlana Müzesi'nde 13 envanter numarasıyla bulunan yazma eserin cild kapağında da görülmektedir (Şekil 18).

Şekil 16

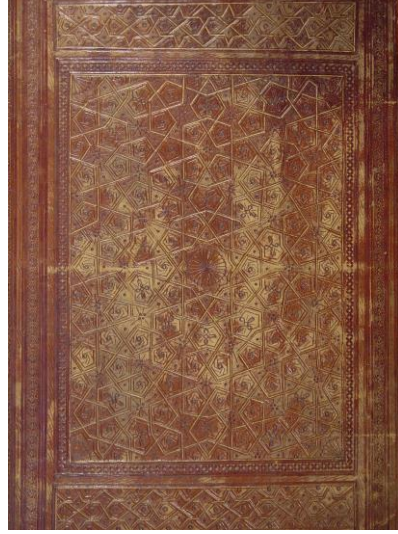
Metropolitan Müzesi 68.179 Mushaf-ı Şerif, cildin arka kapağı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 17

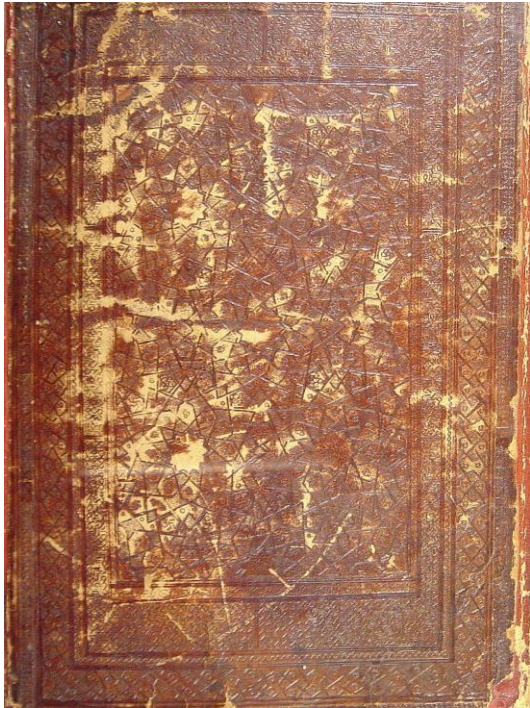
KMM 12-1.cild, Mesnevi, cildin arka kapağı



Kaynak: Konya Mevlana Müzesi (KMM)'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

Şekil 18

KMM 13, Mushaf-ı Şerif, cildin arka kapağı



Kaynak: KMM, 2021

Mushaf'ın iç kapağında (Şekil 19) yüzeyi tamamen kaplayan rumi üslubu, kullanılan teknik ve bezeme kompozisyonu açısından Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan Fatih 2788 envanter numaralı yazma eserin (Şekil 20) kapak içi bezemesiyle oldukça benzerlik göstermektedir.

Şekil 19

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin iç kapak bezemesi



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 20

SK Fatih 2788, Mushaf-ı Şerif, cildin iç kapak bezemesi

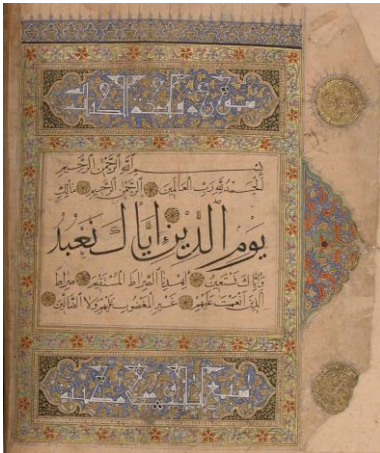


Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi (SK)'nden 2020 tarihinde edinilmiştir.

Mushaf'ın serlevha bezemesinde hem rumi üslup hem de hatayi üslubunun uygulandığı görülmüş ancak hatayi üslubunun sadece ara suyunda ve kitabe alanında yer aldığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Mushaf'ın serlevha bezemelerinin çoğunu rumi üslup oluşturmaktadır. İncelenen Mushaf'ın serlevhası, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 446 envanter numarasıyla bulunan 14. Yüzyıla tarihlenen yazma eserin 1b sayfasındaki zahriye sayfası bezemesinin motif ve kompozisyon özellikleriyle oldukça benzerdir (Şekil 22). Ayrıca Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 119 envanter numarasıyla bulunan yazma eserin 1a sayfasındaki bezeme kompozisyonu ile bezemeli alanın üstünde bulunan yatay dikdörtgen formun yerleştirilmesi bakımından incelenen eserle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 23). Bu form için; Binark (1969, s. 226) "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhipleri" başlıklı makalesinde, Fatih dönemi bezemelerinin sayfanın enine uzanan uzun dikdörtgenler şeklinde bittiğini yazmıştır. Bu görüş, incelediğimiz Mushaf'ın bezemeli alanın en üstüne yerleştirilen enine dikdörtgen formun Fatih dönemi bezemeleriyle de benzer olduğunu gösterir.

Şekil 21

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha sayfası



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 22

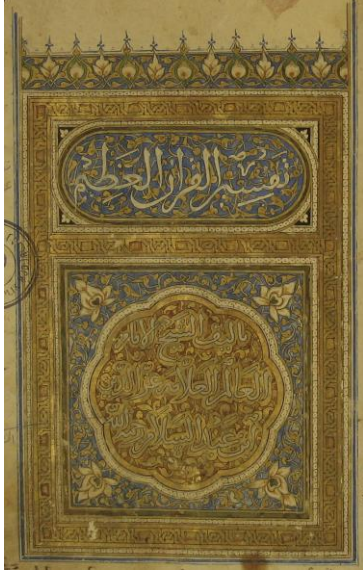
TİEM 446, Mushaf-ı Şerif, v.1b zahriye sayfası



Kaynak: İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi (TİEM)'nden 2020 tarihinde edinilmiştir.

Şekil 23

MİHK 119, Mushaf-ı Şerif Tefsiri, v.1a zahriye sayfası



Kaynak: Manisa İl Halk Kütüphanesi (MİHK)'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

İncelenen Mushaf'ın serlevha bezemesinde, rumi motiflerin genellikle koyu zemin üzerine altınlanarak uygulandığı ve motiflerin gayet sade olduğu görülmektedir. Ancak motiflerin iç bünyelerine siyahla detaylandırılması ve tonlama yapılması bakımından eser dikkat çekicidir (Şekil 24-25). İncelenen Mushaf'ta uygulanan rumi motifler, 14. Yüzyıla tarihlenen SK Halet Efendi 171 (Şekil 27) ve MİHK 119 (Şekil 28) envanter numaralı yazma eserlerdeki rumi motifleri ile oldukça benzerdir.

Şekil 24

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha kitabe detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 25

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha taç formu detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 26

SK Halet Efendi 171, *Mesnevi*, v.56b başlık tezhibi detayı



Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

Şekil 27

MİHK 119, *Mushaf-ı Şerif Tefsiri*, v.1a zahriye sayfası kitabe detayı



Kaynak: MİHK, 2021

Mushaf'ın serlevhasında kitabe ve bordürde yer alan hatayi üslubu bezemeler renk ve üslup olarak birbirinden oldukça farklıdır. Kitabe alanında görülen siyah zemin üzerine altınla boyanıp yeşille tonlanan hatayi üslubu bezeme (Şekil 28) renksiz ve sadeyken Mushaf'ın bordüründe altın zemin üzerine eflatun, sülyen, mavi, yeşil ve tonlarının uygulandığı hatayi üslubu bezeme gayet renklidir (Şekil 31). Kitabe alanında görülen hatayi üslubu bezemenin benzerleri Baba Nakkaş albümünde yer alan (Özçelik, 2020, s. 58-94; İÜNK F 1423 v.20a-9a) hatayi üslubu bezemelerle kompozisyon, renk ve motif olarak benzerlikler göstermektedir (Şekil 29-30).

Şekil 28

Metmuseum 68.179, *Mushaf-ı Şerif*, v.2b Kitabe/ hatayi üslubu detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 29

İÜNK F 1423, *Fatih Albümü*, v.9a muska koltuk tezhipleri



Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.58. *Fatih Albümü'nde Kullanılan Baba Nakkaş Üslubu Motiflerin Çini Sanatına Yansıması* (Trz No. 690230) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Şekil 30

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.20a tomar başı tezhibinden detay



Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.94

Mushaf'ın bordüründe (Şekil 31) uygulanan hatayi üslubu bezemenin benzer kompozisyonları ise hem 14. yüzyıla tarihlenen yazma eserlerdeki bezemelerde (Şekil 33-34-35) hem de 15. yüzyıl Fatih Dönemi "Baba Nakkaş" albümündeki bezemelerde görülmektedir (Şekil 32).

Şekil 31

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha/bordür detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 32

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.25a sayfa başı tezhibi/bordür detay



Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.106

Şekil 33

TİEM 446, Mushaf-ı Şerif, v.1b zahriye Sayfası/ bordür detayı



Kaynak: TİEM, 2020

Şekil 34

KMM 74, Mesnevi-i Veledî, v.225b bordür detayı



Kaynak: KMM, 2021

Şekil 35

KMM 74, Mesnevi-i Veledî, v.117b bordür detayı



Kaynak: KMM, 2021

İncelenen Mushaf'ın serlevha sayfasındaki güllerin içine altınla boyalı siyahla tahrirli çift iplik kanatlı rumiler yerleştirilmiştir. Güllerin merkezine yerleştirilen bu rumi motifler diğer bezemeli alanlardaki rumi kompozisyonlardan farklı olarak çarkıfelek formunda düzenlenmesiyle dikkat çekicidir. Bu kompozisyonun benzeri Baba Nakkaş albümünde (Özçelik, 2020, s. 127; İÜNK F1423 v.61a) de görülmektedir.

Şekil 36

Metmuseum 68.179, *Mushaf-ı Şerif, serlevha/ rozet detayı*



Kaynak: TIEM, 2020

Şekil 37

İÜNK F 1423, *Fatih Albümü, v.61a*



Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.127

Ayrıca Mushaf'taki güllerin (Şekil 38) form olarak benzerleri 14. yüzyıla tarihlenen Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nde 208 envanter numarasıyla bulunan yazma eserde de mevcuttur (Şekil 39).

Şekil 38

Metmuseum 68.179, *Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha rozet*



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 39

BTİEM 208, *Mushaf-ı Şerif, 241a rozet*



Kaynak: Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

Mushaf'ın serlevha sayfalarıyla beraber, 3a ve 51 a sayfalarında uygulanan durak motifleri hemen hemen aynı olup benzerlik göstermektedir (Şekil 40-42). Aynı tarz durak motiflerinin renk ve motif yönüyle benzerleri, 14. yüzyıla tarihlendirilen SK Halet Efendi ve KMM 13 envanter numaralı eserlerde de görülmektedir (Şekil 41-43).

Şekil 40

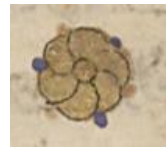
Metmuseum 68.179, *Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha durak*



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 41

SK Halet Efendi 171, *Mesnevi, v.334a hatime sayfası durak*



Kaynak: SK (2020)

Şekil 42

Metmuseum 68.179, *Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha durak*



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 43

KMM 13, *Mushaf-ı Şerif, v.293b durak*



Kaynak: KMM, 2021

İncelenen Mushaf'ın 3a ve 51a sayfasında gayet sade uygulanan güllerin renk ve kompozisyon yönüyle benzerlerine 281 envanter numarası ile Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan yazma eserlerde rastlanmıştır (Şekil 45).

Şekil 44

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha/durak



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 45

AVGM 281, Mushaf-ı Şerif, 3a serlevha/ rozet



Kaynak: Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden edinilmiştir (2022).

Genel olarak incelenen Mushaf'ın bezemelerinde yoğun olarak altın ve çivit mavi renk uygulanmıştır. Altının yanı sıra siyah, sülyen, beyaz, kırmızı, yeşil, eflatun, mor gibi renkler de kullanılmıştır. Mushaf'ın bezemelerinde uygulanan renklerin hem 14. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemindeki yazma eserlerde hem de 15. yüzyıl Baba Nakkaş albümündeki bezemelerde uygulanan renklerle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 22-23-29-30). Ancak Mushaf'ın müzehhep alanlarının tümünde rumi üslubu bezemeler altınlanmış olup serlevha sayfasının uzun kenarında uygulanan taç formu bezemesindeki rumi üslubu bezemelerin sülyen renginde olması dikkat çekicidir (Şekil 46). Benzer boyama usulüne Baba Nakkaş albümünde (Özçelik, 2020, s. 94; İÜNK F 1423 v.20a) de rastlanmaktadır (Şekil 47).

Şekil 46

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha/ taç formu detayı



Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 47

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.20a tomar başı tezhibinden detay



Kaynak: Özçelik, B. (2020), s. 94.

Sonuç olarak, New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in renk, motif, kompozisyon özelliklerinin ele alındığı bu çalışmada; Mushaf'ın cilt bezemelerinde geometrik üslup hâkimken, sayfa bezemelerinde rumi üslubun daha yoğun uygulandığı ayrıca yoğun olmasa da hatayi üslubunun da uygulandığı görülmüştür.

14. yüzyıla ait bazı yazma eserlerin bezemeleri incelendiğinde genellikle rumi motiflerinin iri ve daha detaysız olduğu, 15. yüzyıla tarihlendirilen bazı yazma eserlerin bezemeleri incelendiğinde ise rumi motiflerinin incelendiği, iç bünyelerine daha detaylı tohum girildiği veya hurdalandığı görülmüştür. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda incelenen Mushaf'ın bezemeli alanlarında uygulanan rumi motiflerinin 14. yüzyıl Beylikler Dönemi rumi motif özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Ayrıca Mushaf'ın hatayi üslubu bezemelerinin de 15. yüzyıla tarihlendirilen bazı yazma eserlerde görülen hatayi üslubu bezemelerle oldukça benzer olduğu görülmüştür.

Bunların yanı sıra Mushaf'ın cilt bezeme özelliklerinin 14. yüzyıl Beylikler Döneminde uygulanan cilt bezeme özellikleriyle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Mushaf'ın serlevha kompozisyonuna benzer kompozisyonların, 14. yüzyıl Beylikler Döneminde de olduğu görülmüştür. Mushaf'ın bezemelerinde altının yoğun olarak uygulandığı aynı zamanda sülyen, mavi, eflatun, yeşil renk ile bu renklerin tonlarının uygulandığı da anlaşılmıştır.

Eserin ketebe kaydında Mushaf'ın 15. yüzyıla tarihlendirilmesine karşın cilt özellikleri ile diğer bezeme özellikleri açısından değerlendirildiğinde; 14. yüzyıl Beylikler Dönemi bezeme özelliklerinden daha yoğun izler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu bilgiler ışığında Mushaf'ın 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarında yapıldığı düşünülmektedir. Zira bu durum Mushaf'ın ketebesinde geçen iki ihtimalin olduğu bilgisini kuvvetle ihtimal 1. Mehmet'in (Mehmet çelebi) kızı olduğunu kanıtlamaktadır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın tüm yazarları bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

7. Katkı oranı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Bu çalışmaya ait veriler Pınar TOKTAŞ ve Burcu ER tarafından toplanmıştır.

KAYNAKÇA

Arseven, C. E. (1984). *Türk sanatı*. Cem Yayınevi.

AŞIÇI, S. (2015). Kitap dostu bir sultan: Fatih. A. R. Özcan (Ed.) içinde, *Hat ve tezhip sanatı* (ss. 437-449). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Binark, İ. (1969). Tezhib sanatı ve kitapçılık tarihimizde fatih devri tezhipleri, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, 75(VII), 220-233.

Çağman, F. (1991). Baba Nakkaş, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.4), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s. 369-370.

Detseli, N. ve Baysal, A. F. (2019). Rodos'ta 1455 tarihli bir Mushafın tezhipleri ve bulut motifi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVIII (2), 437-453. <https://doi.org/10.29135/std.589426>

Duran, G. (2014, 20-26 Eylül). Mushafların bezenmesinde tezhip sanatının önemi ve katkıları. III. Uluslararası Türk Sanatları, Tarihi ve Folkloru Kongresi/ Sanat Etkinliklerinde sunulan bildiri, (ss.133- 138), Delhi- Hindistan.

Konya Mevlana Müzesi, Konya 2021.

Manisa İl Halk Kütüphanesi (MİHK), Manisa 2021.

Mesara, G. (1987). Türk tezhip ve minyatür sanatı. *Sandoz Bülteni*, 7(25), İstanbul, s.16.

Metmuseum (2022). The collection/İslamic art. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451992?ft=Islamic+Manuscripts&offset=120&rpp=40&pos=160>

Özçelik, B. (2020). *Fatih albümü'nde kullanılan Baba Nakkaş üslubu motiflerin çini sanatına yansımaları* (Tez No. 690230) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi (SK), İstanbul 2020.

Türk İslam Eserleri Müzesi (TİEM), İstanbul 2020.

Türk İslam Eserleri Müzesi, Bursa 2021.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2022.